

**TOMRİS UYAR'IN ÇİÇEK DİRİLTİCİLERİ VE SARMAŞIK GÜLLERİ ÖYKÜLERİNDE
ÖZNELEŞME SANCISI**

The Pain of Subjectivization in Tomris Uyar's Stories Titled Çiçek Dirilticileri and Sarmaşık Gülleri

 Doç. Dr. Eylem DERELİ

Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Yeni Türk Edebiyatı Anabilim Dalı.
Eskişehir, Türkiye. esaltik77@hotmail.com

Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş/Received
30.10.2024

Kabul/Accepted
25.12.2024

Sayfa/ Page
235-244

Öz

Tomris Uyar, Türk edebiyatının önemli kadın yazarlarından, 1950 kuşağı öykücülüğünün önemli kalemlerinden biridir. Yazdığı kısa hikâyelerle sadece kendi dönemindeki nesle değil kendinden sonraki nesle de esin kaynağı olmuştur. Hikâyelerinde özellikle kadının toplumdaki yerine irdeleyen yazar, tema seçimi ve titiz dil kullanımı ile özgün eserler vermiştir. Onun eserlerinde çocukluğundan, gençlik yıllarına kadar yaşadığı deneyimleri ve dönemin izlerini görmek mümkündür. Biyografisinin kaynaklık ettiği eserlerinde özellikle anne, baba, çocuk ilişkisine çokça yer veren yazar, kalem aldığı öyküleriyle hem kendisinin hem de toplumun anne ve kadın algısını ortaya koymaktadır. Geçmişine ve toplumdaki sosyolojik yapıya ait önemli argümanlar sunan yazarın sembolik dil kullanımı ile kurguyu ve anlatımı güçlü kıldığı görülür.

Makalenin problemi insanın özneleşme sürecinde neler yaşadığı ve bunun esere nasıl yansıdığıdır. Bu amaçla Tomris Uyar'ın birbirinin devamı niteliğinde olan Çiçek Dirilticileri'nde başkışı, Sarmaşık Gülleri'nde ise norm karakter olarak yer alan Şükrüye'nin özneleşme sancısı, Freud ve Lacan'ın insanın özne/birey olma yoluna ilişkin ortaya koyduğu tespit ve tezlerden hareketle çözümlenmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Tomris Uyar, öykü, anne, kadın, özneleşme

Abstract

Tomris Uyar is one of the most important women writers of Turkish literature and one of the most important writers of the 1950 generation of short story writers. With the short stories she wrote, she inspired not only the generation of her time but also the generation after her. In her stories, the author, who especially examines the place of women in society, has produced original works with her choice of theme and meticulous use of language. In his works, it is possible to see the experiences he lived from his childhood to his youth and the traces of the period. The author, who gives a lot of space to the relationship between mother, father and child in her works, which are based on her biography, reveals both her own and society's perception of mother and woman with her stories. The author, who presents important arguments about her past and the sociological structure of the society, makes the fiction and narration strong with the use of symbolic language.

The problem of the article is what people go through in the process of subjectivization and how this is reflected in the work. For this purpose, the pain of subjectification of Şükrüye, who is the protagonist in Tomris Uyar's Çiçek Dirilticileri and the norm character in Sarmaşık Gülleri, which are the sequels of each other, has been tried to be analyzed based on the determinations and theses put forward by Freud and Lacan on the way of becoming a subject/individual.

Keywords: Tomris Uyar, story, mother, woman, subjectification

Atıf/Citation: Dereli, E. (2024). Tomris Uyar'ın Çiçek Dirilticileri ve Sarmaşık Gülleri öykülerinde özneleşme sancısı. *International Journal of Filologia*. ISSN: 2667-7318 7(12), 235-244.

Giriş

Tomris Uyar, Cumhuriyet Dönemi 1950 kuşağı yazarlarından. Yazarlık serüvenini sadece öykü ile devam ettirmiştir. Öykünün yaşanılan çağa daha uygun bir sanat olduğu anlayışını benimseyen Uyar, “Kısa öyküleri dünyayı anlatma, görme biçimine en uygun dal olarak görü(r)” (Sönmez, 2002, s. 91). Öyküleri incelendiğinde insana, günlük hayata, insanın hayata dair sorunlarına ve sorunlara yaklaşımlarına yer verdiği görülen yazarın, “Benim öykümde kıymanın 350 gram alınmasının önemi vardır” (Akatlı, 1989, s. 5) demesi tesadüfi değildir. Cümleden de anlaşıldığı üzere Tomris Uyar duyarlı bir yazar, iyi bir gözlemcidir. Onun öykülerinde sadece kişisel deneyimleri değil ait olduğu topluma dair iyi/kötü pek çok şey vardır. Yazarın ustalığı, ister şahsi ister toplumsal olsun temanın her zaman özgün bir biçimde kaleme alınmasındadır.

Tomris Uyar'ın öykücülüğünü besleyen kaynaklar yaşadıkları, toplum sorunları, Türk ve Batı edebiyatı, çeviri faaliyetleridir. Yaşadıkları ve ait olduğu toplumun sorunlarının daha çok temayı, diğerlerinin ise yazarın meseleleri ele alış biçimini ve dil kullanımını belirlediği görülür. “Tomris Uyar'ın hikâyelerinde hatıralar ve izlenimler ve onlardan doğan çağrışımlarla çizilen bir dünya” (Enginün, 2005, s. 358) bulunmaktadır. Bu dünya içinde kadın ana temalardan biridir. Bir kadın daha da önemlisi entelektüel ve duyarlı bir aydın olarak özellikle kadına/kadın sorunlarına çokça yer verdiği görülür. Yazarın bu temayı işlerken kendi deneyimlerinin etkili olduğu görülür. Hukukçu bir anne ve hukukçu- yazar bir babanın kızı olarak dünyaya gelen Tomris Uyar, “(...)iki kuşak öncesinden itibaren okumuş, kültürlü, edebiyat ile hemhal olmuş bir aile ortamında büyüyecektir. Sanatsal yönü, edebi zevki bu yetişme koşullarında gelişecektir (Kadızade, 2011, s. 23). Anneannesinin Bektaşi kızı olması ve şiirle ilgilenişi, dedesinin şiir yazması, annesinin çeviriler yapması, babasının yayınlanmış kitaplarının olması önemli/olumlu etkileridir. Kültürel birikimini çocuk yaşta edinmeye başlayan yazar için böyle bir ortam tema seçimi üslubunun belirleyicisi olmuştur.

Annesi ile babasının ayrılığı eserlerine yansıyan tematik gerçekliktir. Yazarın hayatındaki gerçekliklerden biri olan boşanmış anne babanın çocuğu olmak, bazı öykülerine boşanan çiftler, bazı öykülerine bundan etkilenen çocuklar ve aile büyüklerinin hikâyeleri ile yansımıştır. “Oyun”, “Lal”, “Akşam Alcası”, “Bir Yemin”, “Tazı Payı”, “Ayşe Haklı”, “Pıhtı”, “Ormandaki Ayna”, “Çivi”, “Fal”, “Çiçek Dirilticileri” ve “Sarmaşık Gülleri” boşanma temalı öykülerinden bazılarıdır. Yazarın, hem anne ve babası hem de kendi evliliklerinde deneyimlediği boşanmanın yansıdığı örneklerden Çiçek Dirilticileri ve Sarmaşık Gülleri adlı öykülerin çalışmaya konu olmasının nedeni, Çiçek Dirilticileri’nde başkişi ve bu öykünün devamı niteliğindeki Sarmaşık Gülleri’nde norm kişi olarak yer alan Şükrüye adlı küçük kızın ve varoluşsal sancıları ve bu sancıların nedeni olan anne”ir. Anne ve babası boşandığında Tomris Uyar on dört yaşındadır. Bahsi geçen öykülerin Çiçek Dirilticileri’nin başkişi, Sarmaşık Gülleri’nde norm kişi olan Şükrüye anneanne ve dedesi ile büyüyen yazarın bilinçdışının yansıması gibidir.

Çiçek Dirilticileri’nin konusu, anne ve babasının aynı evde ayrı hayatları olması nedeniyle sevgisiz büyüyen Şükrüye’nin kendine ve aile bireylerine ilişkin sorgulamalar nedeniyle girdiği kendilik yolculuğudur. Başkişi Şükrüye, özgür ruhlu anne ile sorumluluk bilincinden uzak baba arasında kendisini tanımaya çalışan küçük kızdır. Şükrüye’nin trajedisinin nedeni, birbirine zıt ebeveynlerin kendi hayatlarında yaptıkları hatalar ya da eksikliklerdir. Yazar özellikle anne ve anne-çocuk ilişkisindeki kopukluğa dikkat çekerek bireyi tamamlanmış benlikten alıkoyan nedenleri öyküleştirmiştir. Öykünün olay dizgesi Şükrüye’nin gezmeye gitmek için babasını beklemesi, beklerken annesinin güzelliğini sorgulaması, annesi ile diyalog kuramayışından bıkip ağlaması, annesi ile babaannesini karşılaştırması, dedesinin mesleği ile ilgili konuşurken baba-oğul arasındaki küslük nedenini öğrenmesi, babası sevgisi ile anne sevgisini ölçmesi ve eve döndüğünde annesine yalan

söylemek istememesinden oluşmaktadır. Olay dizgesindeki tüm bu sahneler Şükrüye'nin kendini tanımlamaya çalıştığı sahnelerdir.

Dört yıl ara ile yazılan Çiçek Dirilticileri (1965) ile Sarmaşık Gülleri (1969) öyküsünün kişiler kadrosu aynı ancak roller farklıdır. Sarmaşık Gülleri'nin başkışı Şükrüye'nin annesi Nazan'dır. Şükrüye öyküde Nazan'ı var eden norm karakterlerden biridir. Ancak norm karakter de olsa iki öyküde birbirinin devamı niteliğindeki olay dizgesinde Şükrüye'nin kendilik yolculuğunun devam etmesi bu makalenin ana problemini olduğu için analiz edilen kişi olarak Şükrüye odak alınacaktır.

Sarmaşık Gülleri boşanmış, çocuğun velayeti kendisinde kalmış ancak özgür ruhlu olduğu için bunalıp onu babasına şikâyet eden annenin mektubundan oluşmaktadır. Mektubun konusu, yeni bir hayat kurmak isteyen Nazan'ın bu arzuna kavuşmak için kendisine engel olduğunu düşündüğü kızını babasına vermek istemesidir. Nazan mektupta evliliğini, boşanma nedenlerini, Şükrüye'nin garip davranışlarını ve bunun sebebinin babasının olduğunu, ona biraz da babasının bakmasını istediğini kaleme almıştır. Sarmaşık Gülleri'nin önemi, kendilik bilincini tamamlayamamış annenin kızını da aynı kadere itmesi sorununa değinmesidir. Çiçek Dirilticileri'nde aile içi kopuk ilişkilere rağmen kendisini keşfetmeye, tanımlamaya çalışan küçük kız Sarmaşık Gülleri'nde intihar etmeyi deneyen pes etmiş bir kıza dönüşmüştür.

1. ÖZNELEŞME SANCISININ AKTARIMI

Tarih boyunca insanın en önemli sorunlarından biri kendini tanımlamak olmuştur. İlk çağlarda doğaya hükmetmek için fiziksel güç ile, ortaçağda aitlik için inanç sistemleri ile, yakınçağda birey olabilmek için insan hakları ile iktidar ya da birey olarak kendini tanımlamaya çalışan insan vardır. Bu süreçlerden en sancılısı modern zamanlardaki özneleşme sürecidir. Özneleşme süreci psikanalizin en temel sorunların biridir. Freud ve ardından Lacan'ın terminolojisi ile literatürde yerini alan bu sürecin insanı ilgilendiren hemen her alanda karşılığı, yansımaları ve farklı kaynaklarla tekrar tekrar ispatlanma çabaları vardır. Edebiyat ve edebi eserler de bireyin hayatına dair bu gerçekliğin en çok yer bulduğu alanlardan biridir. Ya doğrudan eserin yaratıcısına ait bilinçdışının izdüşümü olarak ya da yaratıcının kültürel birikimi ve yaratma gücü ile kurguya dahil olan özneleşme sürecinin anlatıldığı eserler, bireyin çözümlenmesine katkı sağlayan içeriği ile önem arz eder. Makaleye konu olan Güneş Dirilticileri ile Sarmaşık Gülleri Şükrüye ile annesinin birbirine bağlı olarak devam eden özneleşme sürecini anlatmaktadır.

Çiçek Dirilticileri öyküsünde Şükrüye onaylanmayan bir evliliğin sorunlu çocuğu olarak başkışı sorumluluğunu üstlenmiştir. Tomris Uyar, sağlıklı ilişkileri olmayan ailenin içinde anne ile babası, imgesel alan ile simgesel alan arasında kalan, hem anne ve babasını hem de kendisini arayan Şükrüye'nin trajedisini kalem almıştır.

Yaşadığımız sürece var olabilmemiz için bir başkası tarafından tanınmamız gereklidir. “İnsanlar bu dünyaya bedenli olarak gelirler ve başkalarıyla bu bedenselliğin belli özelliklerini paylaşırlar. Ne var ki beden anlamını belirleyen, doğal ve dolayısıyla evrensel özellikler değildir. Çünkü aynı özellikler her yerde aynı derece de vurgulanmaz. Bedenler, toplumun ve kültürün dışında var olamazlar” (Berktaş, 2012, s. 130).

Berktaş'ın beden ile kast ettiği bireyin kendisidir. Bireyin kendine varabilmesi için anneden ayrıldıktan sonra toplumu temsil eden babaya yönelerek bedenini tamamlama sürecine girmesi gerekir. Kendini/bedenini tamamlama süreci her insan için mümkün olamayabilir. Başlangıçta Freud, sonrasında Lacan kendilik yolculuğunu tanımlayan önemli isimlerdir. Freud'un oedipus kompleksinin Lacan'daki karşılığı

“Çocuğun annesinin arzusunun nesnesi olabilmek için sahip olunması gereken şey olarak tahayyül ettiği şey imgesel fallustur ve annenin arzusu genellikle babaya yönelmiş olduğu için, babanın fallusa sahip olduğu varsayılır. Annenin arzusunu doyurma çabasıyla çocuk, annesinin kaybetmiş olduğunu farz ettiği nesneyle özdeşleşir ve annesi için o nesne halini almaya girişir. Fallus çocuğun zihninde, kaybolmuş ve telafi edilebilir bir gerçek nesneyle birleştirilmiş olması anlamında imgeseldir. Lacan'a göre Oedipus Kompleksi bu imgesel fallusla özdeşleşmeyi bırakma ve onun bir gösteren olduğunu, ilk etapta da aslında hiç orada olmamış olduğunu onaylama sürecini” (Homer, 2013, s. 80-81) içerir.

İnsanın özneleşme süreci anneden ayrılması yani doğumla başlar. Göbek bağının kesilmesi ile anneden uzağa düşen insan öncelikle anneden bağımsız bir varlık olduğunu fark eder. Sonrasında ise çeşitli etkenlerle kendisini tanımlamaya başlar. Freud'un oedipus kompleksi psikoanalitik kuramın temellerindedir. (Freud, 1975, s. 49-57) Freud'a göre her çocuk ilk 6- 8 ay boyunca tüm ihtiyaçlarını anne ile karşılar. Temizlikten, beslenmeye, sevgiye hepsini anneye sağlar. Bu süreçte çocuk için sadece anne vardır. Sekizinci aydan sonra çocuk baba ile tanışır. Çocuk babayla tanıştıktan sonra (temsili) kendini şekillendirir. Annesinin tamamen ona ait olmadığını anladığı ve eğer yaşamını sürdürmek istiyorsa babaya (yasaya) boyun eğmesi gerektiği zorunluluğu ortaya çıkar. Çocuk yasaları kabullenerek toplumun belirlediği normlara göre yaşamını ve benliğini şekillendirir. Böylelikle simgesel alanını kurar. Lacan'ın bakış açısıyla dil alanına girer. Eğer bunu kabullenemez anne de kalırsa o zaman nevrotik durumlar kendini gösterir ve bilinçdışında kalıp bilinç alanına geçemezse imgesel alanın içerisine hapsolür ve nevrozlar görünmeye başlar. Freud'un birincil narsisizm evresinin karşılığı, Lacan'da ayna evresidir. Ayna evresi ilk 6- 18 ayları kapsar. Lacan'a göre çocuğun anneye kurduğu sıkı bağ burada gizlidir.

“Bu evre insan gelişiminin, öznenin kendi imgesine ve kendi bedenine âşık olup da başkasına yönelik sevginin üzerinden atladığı evresidir. 6 ile 18 ay aralığında bebek, aynadaki (bu düz anlamıyla ele alınmamalı, herhangi bir yansıtıcı yüzey, örneğin annenin yüzü olarak düşünülmelidir) kendi imgesini tanımaya başlamakta ve buna genellikle bir haz eşlik etmektedir. Çocuk kendi imgesinin çekimine kapılmakta ve onu denetim altına almak ve onunla oynamak istemektedir. Çocuk ilk başta kendi imgesiyle gerçekliği birbirine karıştırır da çok geçmeden söz konusu imgenin, kendisiyle aynı niteliklere sahip olduğunu fark etmekte ve sonunda bu imgenin, kendisinin imgesi, kendisinin bir yansıması olduğunu kabullenmektedir” (Homer, 2016, s. 41).

İşçi bir baba, zengin ve tüccar bir aileye sahip annenin kızı olan Şükrüye imgesel alana sıkışmış bir karakterdir. Şükrüye annesi ile iletişim kuramaz, babası ile yakınlaşamaz ve dedesi ile yedi yaşına geldiğinde tanışır. Ayrıca babaannesine giderken mutlu ancak evinde mutsuz olan, sokakta yaşlılarıyla oynamak istemeyen, sadece kendine değil anne ve babası ile ilgili de sorgulamalara yönelen kısacası iç dünyası karmaşık bir çocuktur. Bunun nedeni her ne kadar annesi(Nazan) onu istemese de anneden tam anlamıyla kopamamış olmasıdır. Lacan'a göre simgesel düzen baba ile özdeşleştirir. Baba toplumun, yasanın simgesidir. İmgesel düzen ise bilinçdışıyla ve anneye özdeşleştirilir. Şükrüye annenin alanından çıkamamış, küçük yaşta intiharın eşiğine gelmiş, birey olamamış insanların bir örneğidir. Tomris Uyar çalışmada seçilen öykülerde Şükrüye sembolünde kadının/bireyin etik alanda sıkışmışlığı nedeniyle yaşadığı sosyolojik bir gerçekliği irdelemiştir. Şükrüye'nin annesi Nazan, sadece evliliğinde değil yaşamında da mutsuz biridir. Mutsuzluğunu sorgulamaya, kendini aramaya başladığında kızını bile istemeyen bir anneye dönüşür. Baba Şeref de Nazan'dan çok farklı değildir. Babası ile küs, evliliğinde mutsuz, kızı ile iletişimi zayıf bir kişi olarak o da kızının birey olma sürecine ket vurmaktadır. Nazan'ın (Şükrüye'nin annesi) yazdığı mektupta kendini çok yalnız hissettiğini dile getirmesi, Şeref'in çocuğuna bakabilmek için yeterli gördüğü şeylerin, tornavida ve alet takımlarından ibaret olduğunu düşünmesi, eksikliğin göstergeleridir. Nazan ve Şeref imgesel alanın içine hapsediklerinden her ikisi de anne ve baba olarak kendi ebeveynleriyle olan süreçlerini sağlıklı bir şekilde tamamlayamadığı için

Şükrüye'nin simgesel alanın dışında kalması kaçınılmazdır. Yazar, Nazan'ın ne iş yaptığı hakkında bilgi vermemiştir. Fakat Nazan çalışan bir kadın olarak Şeref'in ailesi tarafından kabul görmemiştir. Bu, kadının simgesel alanın dışında tutulmasıyla ilgilidir. İnsan birey olma yolunda var oluşunu öteki üzerinden kanıtlamaya çalışır ve arzu alanları yaratır. Tomris Uyar, Nazan'ı böyle bir psikoloji ile kurgulamıştır. Nazan'ın mutsuzluğunun ve kendi arayış yolculuğuna çıkmasının nedeni, özgürlüğüne düşkün biri iken evlenmesi, ailelerin onaylamadığı evlilikte mutsuz olması, anneliğin kendisine ait her şeyi ötelemek zorunda bırakmasıdır. Hem kendi ailesi hem de eşinin ailesi tarafından görünürlüğü inkâr edilen Nazan evliliğinde de benzer konumda kalmıştır. Yazdığı mektupta yeni bir evlilik yapmak istediğini söylemesi hâlâ birileri tarafından görülme, tanınma arzusu ile ilgilidir. Nazan sistemin yani babanın yön verdiği, toplumun genelini yansıtan örneklerden biridir.

“Hepimiz bir kadından doğarız ve annenin bedeni, kutsal ve topraktan gelen varoluşun eşiğidir; kutsaldır ve cehennemdir, çekici ve iticidir, kadiri mutlak, dolayısıyla birlikte yaşanması imkânsız olandır” (Braidotti, 2017, s. 305) Yaşayan canlı varlık, insanın diğer hemcinsleriyle tek ortak noktası bir annenin evladı olmasıdır. Dünyaya gözünü açan her bebeğin gördüğü ilk şey annedir. Türk toplum yapısında anne kavramına kutsallık atfedilmiştir. “Doğmuş olmak- her doğum annelerin muazzam zihinsel ve fiziksel kudretinin kanıtıdır- hayatın azımsanamaz kırılma noktasına karşı bizi tetikte tutar. Anneler kendilerini yeni bir canın taşıyıcısı olarak buldukları andan itibaren korumaya, avutulmaya ve desteğe gereksinim duyar” (Rose, 2022, s. 34).

Özellikle kız çocuklarının anne ile olan bağı, üzerinde uzunca düşünülmesi gereken konulardandır. Her şeyden önce sağlıklı bir toplum ve gelecek hayal etmek için anneye dönmek şarttır. Yaşanılan dünyada anneye yüklenen anlamlar dar bir kalıpla çerçevesizdir. Bir kadın olarak annelerin tek görevi “iyi bir anne” olmakla sınırlandırılır. Ancak annelerin de yaşayan bir varlık olarak sadece bu çerçeveye içerisine hapsedilmesi ataerkil toplumun kabulleri ile ilgilidir. Kadının bir birey olarak ve anne olarak tanımı da yine ataerkil söylem üzerinden verilir. “Kadınlar kendilerini tanımlamak için sadece erkeklere bağlı değillerdir” (Kandiyoti, 2013, s. 85). Yani bir anne olarak kadın hem erkek üzerinden hem de görevinin sadece çocuk doğurmak başlığı altında tanımlanmamalıdır. “Her durum da kadınların konumunu belirleyen öğeler aynı: çocuk doğurma ve yaşlanma” (Kandiyoti, 2013, s. 85). Bireyleri tek tek topluma kazandıran özne annedir. Fakat ataerkil düzenin getirdikleri bunlar değildir. “Çocuk doğurmak yüzünden kadınlar bitap düşüyor ya da ölüyorlarsa, bunun hiçbir zararı yoktur. Bırakın ölene dek çocuk doğursunlar; bütün varlık nedenleri de zaten bundan ibarettir” (Berktaş, 2012, s. 142). Yüzyıllar geçse de çağlar öncesinde bile kadına ve anneye atfedilen değerler sığ zihniyetler kendini göstermekten geri kalmamıştır. Bir anne olarak kadının doğurganlığı ve rahmine yönelik çirkince söylemlerde kadının anne olarak bayağı gösterilmesi ve erkeğin yüceleştirilmesi hususu öne çıkarılmıştır.

“Birçok Rönesans düşünürü ve tıp adamı için, kadınların rahimleri onların histeriye çok fazla yatkın olmalarının nedeniydi. Rahim sahibi olmak yalnızca kadınların muhakeme yeteneğinin daha zayıf olmasına yol açmakla kalmıyor, aynı zamanda nefret, kin, korku ve öfke gibi duygularının daha şiddetli olmasını da getiriyordu. Kadınların fizyolojik ve psikolojik zaafı – “kadının narin zayıflığı”- ve bundan kaynaklanan “zihinsel ve duygusal zayıflıkları”, onların kamu yaşamından, sorumluluklarından dışlanmalarının ve ahlaki olarak kendilerini gerçekleştirme olanağından yoksun kılınmalarını meşru gerekçesini oluşturuyordu. Bu örneğin de gösterdiği gibi, kadının yaratma, can verme gücünün ideolojik olarak elinden alınıp tek erkek tanrı aracılığıyla erkeğe aktarımının sonuçlarından biri, kadının elinden alınamayan doğurganlığının küçümsenmesi ve üremeye yarayan bedensel donanımının da “bilimsel” gerekçelerle lekelenip karalanmasıdır” (Berktaş, 2012, s. 143-144).

Sığ zihniyetler için kadınların varlığı her zaman bir sorun teşkil etmiştir. Özellikle doğum gibi kutsal bir olayı aşığılamalarından bunu net bir şekilde görebiliriz. Annenin yaşamının çocuğundan ibaret olması anlayışı, günümüzde hâlâ varlığını sürdürmektedir. “Psikanalitik bir modele göre, bebeğin tek başına kapsayamadığı veya idare edemediği ezici dürtüleri kapsamak da annenin görevidir; işte bu

yüzden acı ve öfkeden edep ve neşeye kaçmaya fazla hevesli, ağır hisleri kendinden uzaklaştıran bir anne işe yaramazdır” (Rose, 2022, s. 127).

“Annelerin mükemmel olmasını beklemek, elbette bütün dünyası bebeğinden ibaret olan -ki bu dünyada kusursuz olmalıdır- “aşırı düşkün” veya “narsist” annenin mükemmellik arzusuyla bağlantısız değildir. Yahut başka bir ifadeyle, annelerin mükemmel olmasını bekliyorsanız, neden onlar da bu imkânsız beklentiye çocuklarına aktarmasın? Dolayısıyla bu dikteye riayet eden annelerin söz konusu rolün şartlarını sapkınca bir başarıyla icra ettiği söylenebilir. Mükemmellikten mükemmellik doğar, kendilerine takıntılı halde dalkavukluk eden yaşamlar ruhen donuktur” (Rose, 2022, s. 85).

2. ŞÜKRÜYE’NİN ÖZNELEŞME SANCISI

Çiçek Dirilticileri öyküsünde yalnız bir Şükrüye vardır. Babası işe gittiğinde annesi ile evde kalır ancak annesinin ilgisizliği nedeniyle hep yalnızdır. Evdeki durum Şükrüye’yi babanın alanına yani simgesel alana geçmekten alıkoyar. Çünkü Şükrüye henüz anneden kopamamış bir çocuktur. Tomris Uyar “babayı bekleyen çocuk” sahnesi ile imgesel alandan dışarı adımını atamayan insanı imlemiştir. Anneden ayrılan çocuk beklememeli, bulduğu/seçtiği arzu nesnesinin peşinden gitmelidir. Ancak bunu başarabilen azdır. Çoğu insan özellikle kadınlar Lacan’ın ifadesiyle doğdukları söylem dairesinden (Lacan, 2011, s. 121-124) çıkamaz, var olan toplumsal düzen ve sistem içinde yaşamaya devam eder. Çünkü insan kabul görebilmek için farklı etkenlerle kurulan sisteme göre şekil almak zorunda olduğunu hisseder/düşünür. Sistem öteki tarafından benliğimizi şekillendiren doktrinler bütünüdür.

Şükrüye pencerenin önünde babasının gelişini sabırsızlıkla bekler. Yazarın ilk dört paragrafta dört kez tekrarladığı “Baban birazdan gelir.” cümlesi, öykünün temasını, olay örgüsünü ve iletisini veren ana örge olarak önemlidir. Şükrüye annesine yakın ancak kendisine uzaktır. O yüzden günlerini babanın gelişini pencerenin önünde sabırsızlıkla bekleyerek geçirir. Baba gelir fakat Şükrüye’nin hayatında herhangi bir değişim yaratacak güce sahip değildir.

Şükrüye’nin özneleşme sancısını gösteren bir diğer kanıt iç sesiyle annesinin güzelliğini sorguladığı satırlardadır. “Şükrüye, annesinin güzel mi çirkin mi olduğunu düşündü. Babasına sormuştu; “Güzeldir,” demişti babası. Annesi çenesindeki sivilceyi sıktı, elini önlüğüne sildi. Şükrüye bir karara varamadan pencereden yana döndü” (Uyar, 2014, s. 13). Her çocuk için annesi en güzel kadındır. Ancak kendilik yolculuğunda hedefte olan anne değildir bu yüzden çocuk anne ile olan duygusal bağdan kurtulmak zorundadır. Şükrüye her ne kadar annesinin güzelliğini sorgulayarak onunla olan bağı koparmış ya da koparmış gibi görünse de, annesiyle yalnız kaldığında “Konuşacak şey bulama(yıp) (...) hep sussa” (Uyar, 2014, s. 13) da öykü sonu Şükrüye’nin yolculuğa adım atmada başarısız olduğunu göstermektedir.

“Anne, kişiliğindeki bazı bozukluklar ya da talihsiz bazı olaylar nedeniyle ayna tutucu işlevi yerine getiremezse erişkin yaşamda kendini gösteren bazı patolojik durumlar ortaya çıkacaktır. Ayna tutucu işlev dönüşürülerek içselleştirilemediği için özne kendilik saygısını korumak için sürekli dış desteğe, onaya, sevmeye hatta hayranlığa gereksinim duyacak, kendilik saygısını, kendi ruh içi dinamikleriyle korumakta güçlük çekecektir. Yani içselleştirilemediği için eksik olan ruhsal yapılarını telafi edecek kendilik nesnelere dış desteğine gereksinim duyacaktır” (Tura, 2016, s. 24-25).

Yazarın, annenin çocuk tarafından güzel olup olmadığını sorgularken cevap veremeyip babaanneyi dikkat çekici ve işlevsel biçimde kurguya dahil etmesinin nedeni annenin ayna tutucu görevine başarısız olmasıdır. “Babaanne deyince babaannenin önce evini düşünürdü, sonra yüzünü. Babaanne güzeldi. Saçlarını ortadan ayırır, limon kolonyasıyla yatıştırırdı” (Uyar, 2014, s. 14). Şükrüye’nin babaannesinin güzel oluşuyla ilgili irdelemede öncelikle evinin güzel olduğunu hatırlaması mekân ile kurulan duygusal bağ üzerinden mutlu olduğunu anlatma çabası olarak yorumlanabilir. Şükrüye kendini oraya ait görür hatta bu yüzden utanır. “Kapıya biraz kala sekmeye başladı Şükrüye. Oraya kadar koşsa bile

son yedi metreye gelince gecikmek, yolu uzatmak ister, tek ayakla sekmeye başlardı. Çok sevindiğine utandığı için mi ne?" (Uyar, 2014, s. 15).

Annesi ve annesi ile paylaştığı mekâna ilişkin olumlu bir duygudan söz edilmez. Tomris Uyar, Çiçek Dirilticileri'nde anne-kız ilişkisindeki mutsuzluk üzerinden kendi alanlarını yaratamayan bireyin mutsuzluğunu anlatmaya çalıştığı görülür. Şükrüye'nin babası ile olan ilişkisi her ne kadar anlatıcı "Şükrüye babasına baktı. Annesini severdi ama babasını daha çok." (Uyar, 2014, s.14) dese de annesi ile olan paylaşımsız ilişkisinden çok da farklı değildir. Bana-kız arasında sadece sinemaya ya da babaanneye gittikleri sınırlı ve duygusallıktan uzak bir ilişki vardır. Dikkati çeken babaanneye gidışleri anneden gizlenmesidir. Tomris Uyar, Şükrüye'nin özneleşme sancısını olay dizgesinde sağlıklı baba-kız ilişkisi kurarak daha net verir. Bu durum, Şükrüye'nin kendilik yolculuğu için gerekli olan arzu nesnesini bulamadığının kanıtıdır.

"Oedipus Kompleksi, imgeselden simgesele geçişi işaretler. Bir üçüncü terimin, Babanın- Adının müdahalesi aracılığıyla, anne ile çocuk arasındaki karşılıklı ve kapalı arzu döngüsü kırılır ve içerisinde çocuğun kendisini annesinden ayrı bir varlık olarak tanımlamaya başlayacağı bir uzam yaratılır. Lacan bu üçüncü terimi Babanın- Adı olarak adlandırmaktadır, çünkü o gerçek bir baba, hatta bir erkek bile olmak zorunda değildir, o, çocuğun, annesinin arzusunun nesnesinin yeri olarak algıladığı simgesel bir konumdur" (Homer, 2016, s. 78).

Ancak Şükrüye bu konuma adım atamamıştır. Lacan, fallusu "bilinçdışının merkezî ve örgütleyici göstereni" olarak anlamlandırır. Babanın müdahalesi ile gerçekleştiğini ve fallusun eksikliğin temeli olduğunu görür. Bu eksiklik somut bir eksiklik değildir. Fallus, yokluğun tanımıdır. "Fallus, arzu ile anlamlama arasında hayati bir bağ sağlar. Simgeleştirme sürecini yönlendiren şey arzudur. Fallus, arzunun, kaybettiğimiz ve sürekli arayışında olduğumuz fakat aslında ilk etapta hiç sahip olmadığımız nihai nesnesidir" (Homer, 2016, s. 83). İnsanoğlu yaşamı boyunca ölümün varlığını bilir ve var oluşunu anlamlı hale getirmek için uğraşır. Kendine yeni arzu alanları oluşturur, ölüme yaklaştığı her yeni günde onu ayakta tutan şey budur. Arzudan vazgeçmek ölümü getirir.

Öyküdeki "Bende kökleri, yaprakları tanıyabilir miyim?" (Uyar, 2017, s. 17) sorusu Şükrüye'nin nesne arayışında olduğunu yani pes etmediğini göstermektedir. Dedesiyle girdiği diyalogda beliren soru cümlesi, boşanmış ama daha da önemlisi kendilik arayışını tamamlayamamış anne-babanın çocuk üzerindeki olumsuz etkisini ortaya çıkaran itiraf cümlesidir. Sorulan soru aslında öykünün tamamına dair problemin anlaşılmasını sağlayan en önemli göstergedir. Şükrüye istenmeyen bir çocuk olarak dünyaya gelir. Dedesini, ebeveynleri ile olan sorundan dolayı tanıyamayan Şükrüye'nin "köklerimi tanıyabilir miyim" sorusu geçmişini bilmediği ve yokluğunu hissettiği anlamına gelmektedir. O, her şeyden önce bir olumsuzluğun içine doğmuştur. Öykünün adının Çiçek Dirilticileri olmasının anlamı, dedenin mesleğinin torununun ağzından bir çocuk aklıyla dile getirilmesidir. Buradaki anlam Şükrüye'nin aslında bir umudu temsil etmesidir. Şükrüye bu ailede bir çiçek ama solgun bir çiçek bunu diriltecek olanlar ise ailenin içindekilerdir. Dedesi yıllar süren bir küslüğü Şükrüye'yle birlikte sona erdirebilir. Aileyi solgun bir çiçek olmaktan kurtarıp sevgiyle besleyerek diriltebilir. Şükrüye açısından dedesi bir çiçek dirilticisi, yazar açısından Şükrüye ailenin dirilticisidir.

Sarmaşık Gülleri öyküsü Çiçek Dirilticileri'nin devamıdır. İlk öykü Şükrüye ve ailesinin nasıl bir aile hayatı anlatan olay örgüsüne sahiptir. Çekirdek ailenin üyesi olan anne-baba ve çocuk arasındaki ilişki ağı, büyükanne ile dede, anne Nazan ile baba Şeref arasındaki mutsuz evlilik ve tüm bunların ortasında Şükrüye'nin kendini konumlandırma gayreti öykünün konusudur. Sarmaşık Gülleri ise ipuçları Çiçek Dirilticileri'nde verilen Nazan ile Şeref'in boşanma hikâyesini ve aile fertleri üzerindeki etkilerini konu etmektedir. Çalışmanın konusu olan Şükrüye'nin trajik yaşamı bu öykü de sonuca bağlanmaktadır. Başlangıçta okurun, kendilik arayışında savrulan biri olarak tanıdığı Şükrüye'nin bu öyküde arayış yolculuğunda somut bazı göstergelere tutunduğu görülür.

Sarmaşık Güllerinde kişilerle ilgili pek çok boşluğu tamamlamak mümkündür. Öykü mektup tekniği ile yazılmıştır. Yazan Şükrüye'nin annesi Nazan'dır. Anlatıya “gerçeklik ve canlılık” (Tekin, 2002, s. 224-225) katan mektup tekniği sayesinde Nazan'ın sesi daha etkili duyulmaktadır. Öyküde biten evlilik, Şükrüye'nin annesinde kalması üzerine kurulan yeni düzen, Nazan'ın kızını istenmediği anlatılır. Annenin bunu her fırsatta çocuğa hatırlatması onda derin izler bırakır. Yaşının büyük olmasına rağmen Şükrüye'nin gece altına kaçırımları bunun en iyi göstergesidir. Bu “altına kaçırma” durumunu arzu nesnesine ulaşamadığının sembolüdür. Çocuk annenin arzusunun nesnesi olmaya çalışırken yaşadığı eksiklikle kendine bu şekilde görünür zanneder.

“Sen kontrol kalemimi kulağının arkasına sıkıştırdın ya o da kalemimi kulağının arkasına sokuyor. Okulda baban neci diye sormuşlar, işçi demiş, Aynen senin lafların bilirsin ben utanırım böyle laflardan...” (Uyar, 2014, s. 99). Cümlede Şükrüye'nin babasına benzeme çabasını görürüz. Çocuk bunu kendini görünür kılmak için yapar. Ancak imgesel alanın içinde sıkıştığından simgesel alana, toplumun içerisine karışamaz. Dil alanının içinde kendini var edemez.

“Lafa da gelmez haspa hemen bohçasını toplar. Senin aldığın kırmızı entariyi bir de bez bebeğini koyar kalkar sana gitmeye. Arsaya kadar gidiyor bekliyor akşam olsun. Gittiğimde bakıyorum bir ağaca çıkmış elinde bohçası. İçim sızlıyor alıp eve getiriyorum. Kızım iyi kız olsana. Baban istese seni yanına alırdı diyordum da istiyor diyor, yolda görüyorum ama ben gitmiyorum diyor” (Uyar, 2014, s. 99).

Şükrüye'nin babasını hatırlatan eşyaları alıp uzaklara gitmesi ve ağaçta beklemesi onun bir yere ait olmadığını gösteren olaylardan biridir. O, ne annesiyle ne de babasıyla olabilir. Yersiz yurtsuzluğun portresidir. Bağımsızlığına düşkün umursamaz bir anne, kendini tamamıyla toplum içinde var edemeyen ve kızının sorumluluğunun bilincinde olmayan bir baba arasında sıkışıp kalmış bir çocuk. Şeref'in (Şükrüye'nin babası) babasıyla yaşadığı sorunlar ve istenmeyen evliliği, çocuğuyla arasındaki sorunların temelini oluşturur. Babasının, onaylamadığı halde Nazan ile evlenen Şeref'e küsmesi Şeref ile kızının ilişkisine yansır. Annesi ile yaşayan kızı ile iletişimi azalır.

Şükrüye'nin annesi ile ilişkisi de nerdeyse aynıdır. Annesi Nazan hiç çekinmeden kızına kendinden daha iyi başkalarının bakacağını itiraf eder. “Beni deli edecek bu kız. Artık yanına mı alırsın Anneler mi bakar bilmem, çünkü böyle giderse canıma kıyacağım temelli üstünüze kalacak. Sen kavgalarımızda hep annem senden iyi bakar demez miydin zaten değil mi?” (Uyar, 2014, s. 99). Ayrıca babasının bir onu almasını sabırsızlıkla bekler. “Yarın Şükrüye'yi almalı, hiç değilse yüzüncü kere bunu düşünmeli. Evet evet yarın mutlaka. Neden bakamasın? Kontrol kalemi var, tornavida, izole bant; bir erkeği bir erkek, bir küçük kıza bir küçük kız yapmaya yarayan her şey. Şeytan diyor çık ortaya, bağır bağır bağır avazın çıktığı kadar.” (Uyar, 2014, s. 100).

Nazan için Şükrüye'nin varlığı, ayağına dolanan bir bağ olmasından ibarettir. Kendi yolculuğunu tamamlayamamış ebeveynlerin çocuklarının kaderini çizmiş, Şükrüye'nin özne olması küçük yaşta engellenmiştir. Sarmaşık Gülleri'nin sonunda Şükrüye'nin intihar girişiminde bulunduğunu annesi Nazan'ın “...bir de çamaşır leğeni doldurmuş ertesi gün. Kendini boğmaya...” (Uyar, 2014, s. 100) cümlesinden anlaşılır. Şükrüye'nin kendini ölümlü buluşturmak istemesi hazzın deneyimlenmesidir. Öykü boyunca sürekli bir şeylere haz duyan Şükrüye ölümü deneyimlemeyi tercih ederek dilin alanına girmekten kaçındığını ortaya koyar. İmgesel alanın içine hapsoldüğünden hazla bu noktaya yaklaşır. Hepimizin yokluğu boşluktaki nesneyi bulmaya doğrudur. Şükrüye, annenin yokluğunu, annesini bulmaya çalışırken belki de son haz deneyimini gerçekleştirmek istemiştir.

Sonuç

Tomris Uyar Türk öykücülüğünün önemli isimlerindedir. Yazdığı kısa öykülerle ve ele aldığı meseleleri incelerken iyi bir gözlemci ve başarılı bir kalemidir. Yazı hayatında anlatılar içinden kendisine yakın gördüğü öyküyü seçen yazar, çok çeşitli temalara yer vermiştir. En çok da kadın ve kadın sorunları (toplumsal ya bireysel hemen her yönü ile), evlilik, boşanma ve modern insanın trajedisini kaleme alan yazarın modern, postmodern teknikleri çokça kullanarak dil ve anlatımı özgünleştirdiği tespit edilmiştir.

Yazı hayatını öyküye adanmış bir yazar olan Tomris Uyar'ın en çok ele aldığı tema kadın ve kadına dair sorunlardır. Çeşitli nedenlerle ötelendiği için özneleşme/bireyselleşme sürecine giremeyen kadın, toplumun kendisine biçtiği rolleri, rol gereği oynamak zorundadır. Bu acı gerçek, mutsuz insanların ve evliliklerin, anne, baba ve çocukların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Tomris Uyar, Çiçek Dirilticileri ve Sarmaşık Gülleri öykülerinde özneleşme sorununa değinmiştir.

Öykülerin kişiler kadrosunu çekirdek bir aileden oluşmaktadır. Aile fertleri, özellikle başkışı ve norm karakter konumunda olan Sükrüye olayların merkezinde olduğu için titizlikle karakterize edilmiştir. Tomris Uyar bireyin trajedisini yarattığı Şükrüye karakteri üzerinden anlatmaya çalışmıştır. Şükrüye halen özneleşme sancısı çeken anne ve babası ile aynı sancıyı yaşayan bir çocuktur. Yazar, modern dünyada insanların özne/birey olamama sorununu Şükrüye karakteri ile kurguya taşımış ve irdelemiştir.

Yaşadıkları birçok deneyime rağmen kendilik yolculuğunu tamamlayamayan ebeveynlerin kızları üzerinde özneleşme sancısı olarak ortaya çıkan etkisi öykülerin konusunu, konunun ortaya çıkışına neden olan gerçeklik yani modern bireyin sancısı ise makalenin problemini oluşturmaktadır. Şükrüye annesinden ayrılamamış dolayısıyla kendini fark edememiş bireyi temsil eder. Kendini fark etme yolunda Lacan'ın ifadesi ile bir arzu nesnesine tutunması gerekir ancak bunu da başaramaz. Annesi, babası, dedesi ve büyükannesinin sorunları arasında sıkışan Şükrüye en sonunda ölümü deneyimlemek ister ancak bunu da gerçekleştiremez. Modern bireyin çokça yaşadığı yabancılaşma, tutunamama, uyumsuz olma hallerine dair gerçekler Şükrüye ve annesi Nazan karakteri temsilinde Çiçek Dirilticileri ve Sarmaşık Gülleri öykülerinde böyle bir olay örgüsü ile yerini alır. Tomris Uyar'ın, bireyin trajedisini, az kişiden oluşan kişiler kadrosu ve kısa öykünün sınırlılığına rağmen sembolik dil, psikanalize ait argümanlar ve yaşamına dair deneyimlerle titizlikle kurguladığı görülmektedir.

Kaynakça

- Berktaş, F. (2012). *Tek tanrılı dinler karşısında kadın*. (4. Baskı). Metis Yayınları.
- Braidotti, R. (2017). *Göçebe özneler*. (Ö. Karakaş, Çev.). (1. Baskı). Kolektif Kitap.
- Enginün, İ. (2005). *Cumhuriyet dönemi Türk edebiyatı*. (6. Baskı). Dergâh Yayınları.
- Freud, S. (1975). *Kitle psikolojisi*. (1. Baskı). (Ş.Kamuran, Çev.). Bozak Yayınları.
- Akatlı, F. (1989). *Azala azala yaşıyoruz. Hürriyet Gösteri*.
- Homer, S. (2016). *Jacques Lacan*. (A. Aydın, Çev.). Phoenix Yayınları.
- Kadıozade, E. (2011). *Tomris Uyar'ın öykücülüğü*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Çukurova Üniversitesi.
- Kandiyoti, D. (2013). *Cariyeler, bacılar, yurttaşlar*. (I. Yıldız, Çev.). (4. Baskı). Metis Yayınları.
- Cléro, J. (2011). *Lacan sözlüğü*. (Ö. Soysal, Çev.). Say Yayınları.
- Rose, J. (2022). *Anneler, sevgi ve zulüm üzerine bir deneme*. (1. Baskı). Alfa Yayınları.

Sönmez, I.(2002). Ilgın Sönmez ile söyleşi, verdiğim özgürlükten kendime de isterim. *Milliyet Sanat*, s.91. <https://www.edebiyathaber.net/tomris-uyar-anlatiyor-verdigim-ozgurlukten-kendime-de-isterim/> adresinden 28.10.2024 tarihinde alınmıştır.

Tekin, M. (2002). *Roman sanatı*. (2. Baskı). Ötüken Yayınları.

Uyar, T. (2014). *Bütün öyküleri*. (1. Baskı). Yapı Kredi Yayınları.

Sorumlu Yazar / Corresponding Author: Doç. Dr. Eylem DERELİ

Çatışma Beyanı / Conflict Statement: Yazar bu çalışma ile ilgili taraf olabilecek herhangi bir kişi ya da finansal ilişkisinin bulunmadığını, herhangi bir çıkar çatışmasının olmadığını beyan etmiştir.

Etik Beyanı / Ethical Statement: Yazar bu makalede “Etik Kurul İzni”ne gerek olmadığını beyan etmiştir.

Destek ve Teşekkür / Support and Thanks: Yazar bu çalışmada herhangi bir kurum ya da kuruluştan destek alınmadığını beyan etmiştir.

Yayımlanan makalede araştırma ve yayın etiğine riayet edilmiş; COPE (Committee on Publication Ethics)'nin editör ve yazarlar için yayımlanmış olduğu uluslararası standartlar dikkate alınmıştır.